

کرونا و رهبری شیعی در عصر حاضر*

بررسی رویکرد آیت‌الله خامنه‌ای در مبارزه با کرونا از منظر کلامی

زهرا دشتی**

چکیده

شیوه واکنش رهبران جهان به اولین بحران پاندمی در قرن ۲۱ میلادی از جمله مسائلی است که توجه متفکران را در مبارزه با این بحران به خود جلب کرده است. در این میان بررسی نحوه عملکرد رهبری ایران حائز اهمیت است. ولی فقیه، نماینده تفکر دینی، سیاسی شیعی در قرن حاضر است. بررسی آرای ایشان در این بحران جهانی باب جدیدی در مطالعات الهیات سیاسی به شمار می‌آید. علاوه بر این، رفتارهای افراطی که از سوی برخی از شیعیان در زمان شیوع کرونا در ایران در رسانه‌ها منتشر شد پاسخگویی به این سؤال را که تفکر حقیقی شیعه در مقابله با چنین بحران‌هایی چیست، به امری ضروری مبدل می‌کند. در این مقاله رویکرد آیت‌الله خامنه‌ای در بحران کرونا از منظر کلامی بررسی شده است. آیت‌الله خامنه‌ای ماهیت پاندمی کرونا را بلا و آزمونی برای ملت‌ها و دولت‌ها می‌داند و برای عبور از آن دو راهکار اساسی ارائه می‌دهد. هدف از بلا از نگاه ایشان کسب معرفت فردی و جمعی است و رابطه علم و دین از نگاه ایشان رابطه میان دو امر عقلانی است که در تضاد با یکدیگر نیستند و این امر به مثابه معرفی نوعی عقلانیت دینی است. در این رویکرد، پایبندی به قواعد ثابت شده بهداشتی عین دین‌داری است.

کلید واژه‌ها: کرونا، شیعه، آیت‌الله خامنه‌ای، بلا، معرفت، علم، دین.

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۹/۰۶/۱۳۹۹ - تاریخ پذیرش مقاله: ۲۷/۰۴/۱۳۹۹ - نوع مقاله: علمی، پژوهشی.

** دانشجوی دکتری کلام موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران / zdzd66@gmail.com

مقدمه

همه انواع بیماری‌ها به دلیل دردهای جسمانی و مشکلات روانی و اقتصادی که به دنبال دارند از دید عامه مردم، نوعی «شر» محسوب می‌شوند. زمانی که یک بیماری تنها جنبه شخصی داشته باشد و تعداد اندکی از انسان‌ها را درگیر خود کند، هرچند سؤالاتی را در مورد خیر بودن خداوند به وجود می‌آورد، اما به صورت پرسش‌های اساسی الهیاتی، ذهن بشریت را درگیر خود نمی‌کند، ولی زمانی که یک بیماری به صورت اپیدمی و یا در درجه بالاتر به صورت جهان‌شمول ظهور می‌کند، جان انسان‌های زیادی را می‌گیرد و جان عده کثیری را در معرض خطر قرار می‌دهد و به شکل دشمنی نامرئی برای بشریت در می‌آید، آن هنگام است که سؤال از خیر بودن خدا و خلقت او و وجود شر جنبه‌ای حیاتی به خود می‌گیرد تا حدی که اعتقاد به وجود خدا را نیز به خطر می‌اندازد. برای اولین بار در قرن ۲۱ میلادی، جهان در سال ۲۰۲۰ دچار یک پاندمی یا وبای جهان‌شمول شد. شیوع این بیماری هرچند ابتدا از چین بود اما به سرعت به چند کشور دیگر انتقال یافت و در مدت کوتاهی این بیماری تقریباً به همه کشورهای دنیا سرایت کرد و از یک اپیدمی به پاندمی تبدیل شد. آمارهای ابتلا و مرگ‌ومیر در این بیماری به حدی بالا بود که برای جلوگیری از شیوع آن بیشتر دولت‌ها مجبور به اجرای طرح‌های قرنطینه و فاصله‌گذاری اجتماعی شدند، از این رو عواقب اقتصادی و روانی سنگینی برای دولت‌ها و ملت‌ها به دنبال داشت. در این شرایط نحوه برخورد دولت‌ها با این مسئله به یکی از اساسی‌ترین مراکز توجه متفکران مبدل شد. در این میان، شیوه رهبری هر کشور در برخورد با شیوع بیماری، کادر درمان، بیماران و سایر مردمی که مبتلا نشده بودند، ولی باید قوانین بهداشتی را رعایت می‌کردند اهمیتی ویژه پیدا کرد.

کشور ایران در این میان، با توجه به موقعیت سیاسی خاص خود، هنگام مشاهده اولین موارد ابتلا در صدر توجهات رسانه‌های جهان قرار گرفت. موقعیت سیاسی و دینی ایران، پس از انقلاب اسلامی همیشه مورد توجه رسانه‌های جهان بوده و رهبری ایران به عنوان یک کشور اسلامی شیعه و نوع خاص این رهبری ولایت‌فقیه — در نگاه جهانی جایگاهی در نوع خود یگانه از نظر تاریخی و نوع حکومت سیاسی است.

کرونا دین‌داران و روش‌های دین‌داری آن‌ها را به چالش کشید. در اینجا نقش رهبران مذهبی پر رنگ‌تر شد و سؤالات جدیدی از سوی پیروانشان پیش روی آن‌ها قرار گرفت. از جمله این سؤالات جایگاه این‌گونه بحران‌های همه‌گیر در جهان‌بینی دینی است. این مسئله خود به دو شق تقسیم می‌شود:

۱. ماهیت این‌گونه بحران‌ها که از دید بشری شر هستند از دیدگاه الهیاتی

چیست؟

۲. نحوه برخورد مؤمن با آن‌ها چگونه باید باشد؟

سؤال دومی که مطرح می‌شود تقابل ظاهری برخی از دستورهای بهداشتی در مبارزه با این بیماری با اجرای برخی شعائر دینی است. این سؤال را می‌توان در تحلیلی دقیق‌تر به مسئله‌ی اساسی تقابل علم و دین ارجاع داد. در این مقاله پاسخ این پرسش‌ها در تفکرات آیت‌الله خامنه‌ای از سویی به عنوان مرجع تقلید شیعه و از سویی به عنوان مقام ولایت فقیه و رهبر سیاسی ایران در زمان بحران کرونا به عنوان نماینده تفکر مسلمانان شیعه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱. ابتلای عمومی

زمانی که ماهیت و چیستی و نحوه نگرش به هر بحرانی برای انسان مشخص شود، مواجهه و دست‌وپنجه نرم کردن با آن برای فرد ساده‌تر می‌شود. زمانی که این بحران سطحی وسیع‌تر از زندگی چند فرد محدود را فراگیرد و به بحرانی عمومی و جهانی تبدیل شود، حجم نگرانی وارد شده به انسان‌ها بسیار شدیدتر است و بحران خارج از کنترل بشر به نظر می‌رسد.

در اینجاست که یک تبیین الهیاتی و کلامی مناسب از ماهیت بحران می‌تواند فضای غبارآلود شک‌ها و تردیدها در ذهن بشر نسبت به جایگاهش در جهان هستی و سرنوشت و وظایفش نسبت به خود و دیگران را تصفیه نماید و بار دیگر آدمی را به شرایط پایداری و ثبات روحی برای تصمیم‌گیری‌های مناسب در جهت حل بحران رهنمون شود. در ادامه ماهیت این بحران جهانگیر را از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای بررسی خواهیم کرد.

آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس یک تفکر برگرفته از قرآن، کرونا را یک آزمون الهی معرفی می‌کنند. از این نظرگاه، کرونا یک ابتلای عمومی و یک آزمون برای دنیاست است، آزمونی که هم ملتها و هم دولت‌ها در آن امتحان می‌شوند. (خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۰۱/۲۱) این [بیماری] مصداق این آیه شریفه است: ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَ نَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ﴾. (بقره: ۱۵۵)؛^۱ هم با خودش خوف می‌آورد و یک عده‌ای واقعاً می‌ترسند، هم مسئله مشکل اقتصادی را به وجود می‌آورد، هم نقص اموال و انفس و ثمرات را همراه دارد. (همو، ۱۳۹۹/۰۱/۰۳) امروز کرونا برای بشریت یک مشکل بزرگ و یک ابتلای بزرگ و خطرناک است (همو، ۱۳۹۹/۰۱/۲۱).

«بلاء» به معنای فرسودگی و کهنگی لباس و یا فرسودگی روحی و جسمی است. همچنین در قرآن به معنای اختبار و آزمایش کردن برای آگاهی از نتیجه هم به کاررفته

۱. و قطعاً شما را به چیزی از [قبیل] ترس و گرسنگی و کاهش در اموال و جانها و محصولات می‌آزماییم. (ترجمه فولادوند)

است (ابن منظور، ۱۴۴۱ق، ج ۱۴: ۸۳؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۱۴۵) معنای دیگر بلاء، غم و اندوه است و معنای دیگری که از آیات قرآن از این کلمه دریافت می‌شود «تکلیف» و «مشقت» است، از آن جهت که آزمون‌های خدای تعالی و تکلیف او برای بندگان طاقت‌فرساست.

از جهتی دیگر بلا و آزمون، گاه رحمت و مسرت است تا شکرگزاری بندگان محک زده شود و گاه با محنت و ضرر تا صبر آن‌ها امتحان شود و چه بسا که ابتلای به نعمت و منحت بسی سخت‌تر از ابتلای به محنت باشد که در آن صبر انسان آزموده می‌شود؛ ﴿وَنَبَلُوكُم بِالْأَشْرِّ وَالْأَخْيَرِ فِئْتَنَةً...﴾. (انبیاء: ۳۵)

کلمه ابتلا نیز مصدر باب افتعال و از همین ماده است، بنابراین ابتلا به همان معنای آزمودن و به ورطه امتحان کشیدن است. لذا کرونا به عنوان یک پاندمی ورطه آزمونی بزرگ برای جمیع آحاد بشر و همچنین نظام‌های حکومتی موجود در جهان است. در این آزمایش همگانی لزوماً همه انسان‌ها به این بیماری مبتلا نمی‌شوند، بلکه شیوه آزمون برای هر فردی متفاوت است. برخی با رعایت مشکلات قرنطینه، برخی با مشکلات اقتصادی، برخی با خود بیماری و برخی با از دست دادن عزیزان آزمایش می‌شوند و بیشتر افراد بشر با ترس ابتلا و ضررهای این بیماری دست‌وپنجه نرم می‌کنند.

هدف از ابتلاء تحقق دو امر است، یکی آنکه فرد به خودشناسی برسد و ضعف و قوت خود را بیابد و آنچه بر او پنهان بوده برایش آشکار گردد و ثانیاً ظهور و آشکار شدن خوبی و بدی او برای دیگران است. لذا دو هدف اصلی از ابتلائات الهی یکی آگاه‌شدن فرد به ذات خویش و توانایی‌ها و نقصان‌های خویش است و دیگری آشکار شدن خوبی یا بدی او برای دیگران. (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۱۴۵) بر این اساس، هدف اصلی و نهایی از این آزمون کسب معرفت فردی و جمعی است.

۱.۱. نقش معرفت‌زایی ابتلاء

آیت‌الله خامنه‌ای بر اساس تحلیل عملکرد دستگاه‌های دولتی و اقشار مختلف مردم معتقد است که کرونا در کنار همه مشکلاتی که با خود به همراه داشته است اما به عنوان یک ابتلاء، نقش معرفت‌بخشی خود را در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی، تربیتی و دینی به خوبی آشکار ساخته است.

ملت ایران در آزمون کرونا، در این بیماری عمومی و وبای مدرن، خوب درخشیدند. ظرفیت‌های جدیدی در ارگان‌های مختلف حکومتی کشف شد؛ معلوم شد ظرفیت‌های بسیاری وجود دارد که این ظرفیت‌ها را نمی‌شناختیم. مشارکت‌های مردمی هم صحنه‌های بسیار زیبا و شگفت‌انگیزی را به وجود آورد. این آزمون

نشان داد که فرهنگ اسلامی در مردم رسوخ کرده و دارای ریشه‌های عمیق است. (خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۰۱/۲۱)

در اینجا آیت‌الله خامنه‌ای به دو جنبه از نتایج معرفتی این بحران در جامعه ایرانی اشاره کرده‌اند. یکی ظرفیت‌های علمی و عملیاتی کشف نشده در دستگاه‌های حکومتی و دیگری بُعد مردم‌شناختی آن. در حقیقت این بحران روشن کرد که فرهنگ ایرانی-اسلامی، محور و راهنمای عملکرد مردم در هنگام وقوع بحران‌ها است؛ فرهنگی که نوع‌دوستی، ایثار و بخشندگی از عناصر اصلی آن است.

یک بعد معرفت‌زایی دیگر این بحران در زمینه اجتماعی «عملکرد عمومی ملت ایران در به کار بستن توصیه‌های پزشکی است. مردم به آنچه ستاد ملی مبارزه با کرونا به صورت قاطع بیان کرد عمل کردند و در جاهایی که مطلبی به صورت قاطع گفته شد و مردم به این نتیجه رسیدند که این کار باید انجام بگیرد، با مصوبات مسئولین همراهی کردند». (همان) این امر نشان داد که مردم ایران، در عملکرد اجتماعی تابع عقل هستند و با قوانینی که بر اساس صلاح‌دید وضع شود همراهی و متابعت می‌کنند.

در همین راستا آیت‌الله خامنه‌ای به دستاوردهای فرهنگ لیبرال در مواجهه با کرونا اشاره می‌کنند، «متقابلاً، فرهنگ و تمدن غربی هم محصول تربیت خودش را نشان داد؛ رفتارهایی که برخی از ملت‌ها و دولت‌های غربی از خودشان نشان داده‌اند نتیجه منطقی و طبیعی فلسفه حاکم بر تمدن غربی است؛ [یعنی] فلسفه فردگرایی، فلسفه مادیگری و فلسفه‌های غالباً بی‌خدایی که اگر اعتقادی هم به خدا هست، آن اعتقاد توحیدی صحیح عمیق معرفت‌زا نیست». (همان)

بنابراین بُعد معرفت‌آفرین دیگری که در این بلای جهانگیر خود را متجلی کرد آن بود که ضعف‌های عمیق فرهنگ حاکم بر کشورهای اروپایی و ایالات متحده را به جهان عرضه کرد. فلسفه‌هایی که ادعاهای زیادی در زمینه تمدن‌سازی و تربیت انسان داشتند در این آزمون عمومی با توجه به شواهد موجود سرشکسته بیرون آمدند. این بُعد از معرفت‌زایی کرونا می‌تواند باب‌های جدید و تازه‌ای پیش روی پژوهشگران فلسفه و الهیات بگشاید و به آن‌ها کمک کند تا با مطالعه رفتار جوامع و دولت‌های غربی در این بحران، در مورد کفایت و یا عدم کفایت فلسفه‌های تولید شده در این کشورها داوری کنند و به دیدگاه‌های جدیدی دست یابند.

۲.۱. وظیفه مؤمن

گفته شد که پاندمی کرونا، ابتلایی است که طبق سنت الهی برای آزمایش بشر و معرفت‌بخشی به اوست، اما در این بین عملکرد فرد مؤمن چگونه باید باشد که بتواند از این امتحان سخت به سلامت و سربلند عبور کند؟

پس از اشاره به بخش ابتدایی آیه ۱۵۵ سوره مبارکه بقره در مورد انواع ابتلائات و معرفی کرونا به عنوان یکی از آن‌ها، آیت‌الله خامنه‌ای با ذکر ادامه آیه، وظیفه مؤمن در مقابل با بلا را به صورت اجمالی تبیین می‌کند. «خداوند در ادامه می‌فرماید: وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ؛ اینجا هم صبر لازم است». (همو، ۱۳۹۹/۰۱/۰۳)

در این عبارات «صبر» به عنوان کلمه کلیدی و راهکار مواجهه با بلا معرفی می‌شود. اما آیا صبر کردن در اینجا به معنای منفعل بودن در برابر پیشامدها است؟ آیت‌الله خامنه‌ای برای صبر تعریف خاصی ارائه می‌دهد: «صبر در اینجا یعنی کار درست انجام دادن، کار عاقلانه انجام دادن». (همان) بر این اساس صبر در نظام فکری آیت‌الله خامنه‌ای تنها به معنای انفعال و بی‌عملی و دست‌روی دست گذاشتن نیست.

صبر بر بلا در نظر ایشان به معنی تفکر و تعقل و سپس عمل بر اساس تعقل است؛ تصمیم‌گیری به دور از ترس از بحران و عمل به دور از شتابزدگی. در بلاهای همه‌گیری چون کرونا، این صبر بایستی از حوزه فردی فراتر رفته و به یک فرهنگ و خصیصه رفتاری، اجتماعی بدل گردد. بر این اساس، راهکارهای مورد اشاره آیت‌الله خامنه‌ای برای عبور موفق از این بحران را می‌توان به دو بخش دفاع انفعالی و مبارزه فعال تقسیم کرد.

۱.۲.۱. دفاع انفعالی^۱

بر اساس بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در بخش دفاع انفعالی برای مبارزه با ابتلای کرونا دو راهکار ارائه می‌شود؛ یکی از این راهکارها عمل به دستورات پزشکی مسئولین ستاد مبارزه با کروناست. در این قسمت، به فرد و اجتماع توصیه مؤکد می‌شود که به دستورات بهداشتی و پزشکی عمل کنند و از قوانینی که برای مبارزه با این بیماری همه‌گیر وضع شده از جمله قرنطینه و فاصله‌گذاری اجتماعی تخلف نکنند.

در تاریخ ۱۳ اسفندماه ۱۳۹۸ یعنی تنها چند روز پس از اعلام شیوع بیماری در استان‌های قم، تهران و گیلان، آیت‌الله خامنه‌ای طبق سنت هر ساله به کاشت نهال پرداختند و در این مراسم در بیاناتی از مردم خواستند که از توصیه‌ها و دستورات مجموعه‌های مسئول تخلف نکنند و در زمینه پیشگیری، در تمیز نگاه داشتن دست و

۱. در اینجا مقصود از انفعال، بار معنایی منفی آن نیست. انفعال در اینجا در مقابل فعال قرار می‌گیرد. فعل دعا و فعل رعایت دستورات بهداشتی از آن جهت در این قسمت جای گرفته که در اولی دعا به امید عنایت و فضل خدا صورت می‌گیرد و انسان در دریافت عنایت منفعل و قابل است. دومی یعنی رعایت دستورات بهداشتی به این دلیل دفاعی انفعالی نام گرفته که فرد مؤمن در این وظایف باید تابع قوانینی باشد که توسط حکومت و مراجع پزشکی، علمی وضع می‌شوند.

صورت و محیط زندگی و جلوگیری از آلوده شدن آن‌ها به دستوره‌های مجموعه‌های متخصص و کارشناس عمل کنند. (همو، ۱۳۹۸/۱۲/۱۳)

همه باید عمل کنند این دستورات را؛ این برای حفظ جان خودشان و حفظ جان [مردم] کشور و کنترل این بیماری خطرناک است. بنابراین همه باید عمل کنند. (همو، ۱۳۹۹/۰۱/۰۳)

در راستای ترویج این اصل خود ایشان درخت کاری را به صورت تک‌نفره و با استفاده از دستکش انجام دادند تا رعایت این اصول به یک سیره عملی در هنگام شیوع بیماری مبدل شود. ایشان همچنین در سخنرانی برای مسئولین قوه قضائیه، مسئولین را موظف به استفاده از ماسک در محیط‌های عمومی دانستند و این کار مسئولین را الگویی برای عموم مردم برشمردند. (همو، ۱۳۹۹/۰۴/۰۷)

راهکار دوم در بخش دفاع انفعالی در هنگام رخداد بلا، دعا و توسل و طلب کمک از جانب پروردگار است. در قرآن آمده است: ﴿قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ﴾ (فرقان: ۷۷) و در جای دیگر ذکر شده است: ﴿وَ أَنْبِئُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَ اسْلِمُوا لَهُ﴾ (زمر: ۵۴) موارد متعددی در قرآن وجود دارد که به ما دستور می‌دهد در مقابل حوادث گوناگون، چه حوادث طبیعی، چه حوادث گوناگون دیگری که برای کشور یا فرد و جامعه پیش می‌آید دست توسل به سوی خدای متعال بلند کنیم و از او کمک بخواهیم. دعا یعنی اینکه ما با خدای متعال حرف بزنیم. (همو، ۱۳۹۸/۱۲/۱۳)

از نگاه آیت‌الله خامنه‌ای، دعا سلاح اصلی مؤمن در هنگامه مقابله با بلا است. «تَدْعُونَ رَبَّكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ فَإِنَّ سِلَاحَ الْمُؤْمِنِ الدُّعَاءُ». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۹۰: ۳۰۰) با این سلاح می‌توان با حوادث و بلاها مبارزه کرد.

در حدیث دیگری، امام سجاد علیه السلام صریحاً دعا را وسیله‌ای هم برای پیشگیری و هم برای دفع بلا می‌دانند.^۲ بر این اساس خداوند به انسان ابزاری داده است که به وسیله آن می‌تواند هم از نزول بلا جلوگیری کند و هم از ابتلایی که بدان دچار شده با سربلندی و سلامت بیرون بیاید. هرچند باید اشاره کرد که استجاب دعا نیز آداب و شرایط خاص خود را دارد. (همو، ۱۳۷۳/۱۱/۲۸)

در تأیید این حدیث، سخن دیگری از امیرالمؤمنین علی علیه السلام وارد شده است که فرموده‌اند: «ادفعوا امواج البلاء عنکم بالدعا قبل ورود البلاء». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰: ۹۹) پیش از آنکه بلا بر شما وارد شود، با دعا می‌توانید مانع آن شوید. (همو، ۱۳۷۱/۱۲/۰۷)

۱. بگو: «اگر دعای شما نباشد، پروردگارم هیچ اعتنایی به شما نمی‌کند». (ترجمه فولادوند)

۲. الدُّعَاءُ يَدْفَعُ الْبَلَاءَ النَّازِلَ وَمَا لَمْ يَنْزِلْ. (حر عاملی، ۱۴۱۶ق، ج ۷: ۳۷)

اگر در اینجا این سؤال پیش بیاید که آیا این تأکید بر دعا و توسل به خدای متعال، استفاده از ابزار و وسایط مادی و رجوع به علم را نفی می‌کند یا خیر؟ باید پاسخ داد که دعا رقیب ابزار مادی نیست، بلکه معنای دعا آن است که فرد از خدا بخواهد که وسایل و ابزار مادی را در جهت خواست و صلاح او مهیا نماید. دعای مستجاب آن است که در پی آن همه علل و عوامل مادی و معنوی در جهت تحقق آن، هر کدام در جای خود قرار می‌گیرند. «وقتی دعا می‌کنید که حاجتی از شما برآورده شود، اگر خدای متعال آن دعا را مستجاب کند، استجابتش این است که ابزارهای مادی و عادی این خواسته، جور می‌شود. یعنی خدا جور می‌آورد» (همو، ۱۳۷۳/۱۱/۲۸).

در این رویکرد، دعا وسیله‌ای در کنار وسایل دیگر است. به قول بزرگان از محققین و متفکرین، همچنان که در عالم وجود، خدای متعال ده‌ها وسیله و سبب و علت قرار داده است، دعا هم یکی از سببهاست. (همو، ۱۳۷۱/۱۲/۰۷).

بر این اساس دعا رقیب ابزارهای مادی محسوب نمی‌شود، بلکه خود وسیله‌ای است برای مهیا کردن علل و اسباب معنوی و مادی. از سویی دیگر دعا باید در کنار اراده عملی برای دفع بلا باشد. دعا نباید مایه تبلی فرد باشد و موجب این فکر شود که خدا مشکلات را بدون حرکت انسان حل خواهد کرد.

بر این اساس، آیت الله خامنه‌ای یکی از دلایل آزمایش انسان به واسطه بلا را وادار کردن او به دعا و تضرع می‌داند. خاصیت دعا آن است که نفسانیت انسان را می‌شکند. دعا برای تضرع و تواضع و بیرون آمدن از پوسته دروغین استکبار و استعلائی نفسانی است، لذا یک از دلایلی که گاهی خدا انسان را به بلا می‌آزماید آن است که او را وادار به تضرع، توجه و خشوع کند. (همو، ۱۳۷۳/۱۱/۲۸) ﴿و لقد ارسلنا الی امم من قبلک فاخذناهم باللباس والضراء لعلهم یتضرعون. فلولا اذ جائهم بأسنا تضرعوا و لکن قست قلوبهم و زین لهم الشیطان ما کانوا یعملون﴾. (انعام: ۴۳-۴۲)^۱ بنابراین زمانی که مصیبت بر انسان وارد می‌آید، فرد مؤمن باید به خود رجوع کند و خاضعانه به درگاه پروردگار رو آورد. این حالت تضرع در جهت رشد نفسانی فرد است.

تیشه زان بر هر رگ و بندم زنند تا که با مهر تو پیوندم زنند^۲

۱. و به یقین، ما به سوی امت‌هایی که پیش از تو بودند [پیامبرانی] فرستادیم و آنان را به تنگی معیشت و بیماری دچار ساختیم تا به زاری و خاکساری درآیند. پس چرا هنگامی که عذاب ما به آنان رسید تضرع نکردند؟ ولی [حقیقت این است که] دل‌هایشان سخت شده و شیطان آنچه را انجام می‌دادند برایشان آراسته است. (ترجمه فولادوند)

۲. هر بلایی کز تو آید نعمتی است هر که را رنجی دهی آن راحتی است
زان به تاریکی گذاری بنده را تا ببیند آن رخ تابنده را

این حالت تضرع است که دل را از عشق خدا پر می‌کند، انسان را با خدا آشنا می‌کند و او را از خودبینی و خودنگری فساد انگیز تهی می‌کند و او را از نور مقدس پروردگار و لطف الهی، سرشار می‌سازد. (خامنه‌ای، ۱۳۷۳/۱۱/۲۸)

بر این اساس از نگاه آیت‌الله خامنه‌ای تضرع و خشوع در مقابل خداوند در حالت دعا، اولاً او را به معرفت نفس خود و درجه دوم به معرفت خدا و پیوند با او می‌رساند، چه اینکه انسان در می‌یابد چگونه در مقابل بسیاری از بلا یا آسیب‌پذیر است و نفسی ضعیف، محتاج و فقیر دارد. بلا باعث می‌شود نفس از حالت نخوت و خود بزرگ‌بینی و عصیان تهی شود و به سمت منبع لایزال قدرت روی آورد و به قرب خدا نایل آید.

۱.۲.۲. مبارزه فعال^۱

چنانچه پیش از این گفته شد، اصلی‌ترین کنش مؤمن هنگام بلا صبر است، اما صبر تنها در یک رفتار انفعالی معنا نمی‌شود. در همین راستا، در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، توصیه به کنشگری عاقلانه در برابر بلا نیز مشاهده می‌شود. این نوع رفتار - که در اینجا آن را مبارزه فعال نامگذاری می‌کنیم - به دو بخش تقسیم می‌شود؛ ۱. فعالیت جهادی در مبارزه با بیماری در عرصه‌های مختلف، ۲. رزمایش مواسات.

فعالیت‌های جهادی^۲ و بسیج نیروهای مردمی در بخش‌های مختلف پس از انقلاب اسلامی، خود را به ظهور رسانده است. بحران کرونا نیز یکی از عرصه‌های فعالیت جهادی است. از کمک‌های مردمی و حضور جهادگران در بیمارستان‌ها تا تولید ماسک و توزیع

تیشه زان بر هر رگ و بندم ز نند تا که با مهر تو پیوندم ز نند... (پروین اعتصامی)

۱. در مبارزه با یک بیماری فراگیر و بالای عمومی آیت الله خامنه‌ای علاوه بر توصیه‌ها و دستوراتی که به نهادهای تحت امر رهبری برای مبارزه با بیماری داده‌اند از جمله دستور تشکیل قرارگاه مبارزه با کرونا به نیروهای مسلح، توصیه‌هایی نیز به عموم مردم برای مبارزه با این ابتلا داشته‌اند که این توصیه‌ها در بخش مبارزه فعال قرار می‌گیرد. به این معنا که در این بخش مردم تنها شهروندانی نیستند که باید در قرنطینه بمانند و منتظر باشند تا دولت و یا سایر نهادهای حاکمیتی و جهانی با این مسئله مبارزه کنند و بیماری را شکست دهند. در این نگاه، مؤمنان تنها نقش انفعالی ندارند بلکه به آنها توصیه می‌شود و وظیفه دارند. حتی الامکان نقشی فعال در این زمینه ایفا کنند.

۲. واژه جهاد در بیانات و آثار آیت الله خامنه‌ای به بسیاری از فعالیت‌هایی که مجاهدانه و با تلاش بی وقفه در راه رضایت خداوند انجام می‌شوند اطلاق می‌شود. برای مثال در بیانات ایشان با عباراتی همچون جهاد علمی و جهاد فرهنگی و جهاد خدمت‌رسانی به کرات مواجه می‌شویم. در همین زمینه ایشان ایثارگری‌های پزشکان و پرستاران در راه مبارزه با بیماری کرونا را جهاد فی سبیل الله می‌دانند. (رک: بیانات پس از کاشت

نهال در آستانه روز درختکاری ۱۳/۱۲/۱۳۹۸)

مواد ضد عفونی کننده به صورت رایگان و همچنین ضد عفونی کردن داوطلبانه مکان‌های عمومی و منازل. (ر.ک: سخنرانی به مناسبت ولادت امام زمان علیه السلام: ۱۳۹۹/۰۱/۲۱)

باید در نظر داشت که با توجه به لحن سخنان آیت‌الله خامنه‌ای این دسته از فعالیت‌ها به صورت دستوری و اجباری برای عموم مردم نیست، بلکه نوعی توصیه و پند است. بر این اساس شهروند مؤمن هرچند از سوی حکومت اجبار به کاری نمی‌شود، اما با توجه به اصول اخلاقی و اعتقادی که دارد، خود را ملزم می‌داند که در جهت مبارزه با این ابتلای عمومی، به صورت فعال وارد صحنه شود.

تبیین مفصل‌تر اینکه فعالیت جهادی چیست و نقش متقابل مردم و حکومت در نظامی اسلامی چیست، در اینجا امکان‌پذیر نیست، اما ذکر این نکته لازم است که در نظام اسلامی، مردم نقش فعالی در پیشرفت و ترقی جامعه و مبارزه با بحران‌ها ایفا می‌کنند و همین فعالیت‌هاست که مردمی بودن نظام اسلامی را حفظ می‌کند.

بخش دوم مبارزه فعال با کرونا، توصیه به انفاق و کمک مالی به دیگران است. آیت‌الله خامنه‌ای در نگاه جدیدی، از این کمک‌ها با عنوان رزمایش مواسات^۱ یاد می‌کند. ایشان در سخنانی پس از تأکید به مسئولین برای اجرای برنامه‌های کمکی برای اقشار ضعیف اشاره می‌کنند مردمی که توانایی مالی دارند نیز در قبال این قشر از جامعه وظیفه دارند و باید فعالیت وسیعی را برای کمک به قشر تحت فشار اقتصادی شروع کنند.

آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به این فراز از صلوات شریف شعبانیه: «وَأَرْزُقْنِي مُوَأَسَاةً مِّن قَتَرْتِ عَلَيْهِ مِنْ رِزْقِكَ بِمَا وَسَعَتْ عَلَيَّ مِنْ فَضْلِكَ»^۲ به مردم و مسئولین توصیه می‌کنند که رزمایشی گسترده برای مواسات و همدلی و کمک مؤمنانه به نیازمندان و فقرا در کشور به وجود بیاید تا خاطره خوشی در ذهن‌ها برجای بماند. (همو، ۱۳۹۹/۲/۲۱)

ایشان در جای دیگری با اشاره به سیره حضرت فاطمه علیها السلام و ماجرای تاریخی که در سوره انسان با عظمت از آن یاد شده است، از این حرکت اهل بیت علیهم السلام به عنوان حرکتی نمادین برای یادآوری مسئولیت اجتماعی مؤمنین نسبت به یکدیگر تعبیر می‌کنند و با تأکید بر نقش صبر در این روایت تاریخی این وظیفه اجتماعی را این‌گونه تبیین می‌کنند:

۱. مواسات به معنای مشارکت و سهم کردن دیگران در رزق و مال خود است. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴: ۳۵) در تعریف دیگری آمده است که مواسات به معنای مقدم دانستن دیگری بر نفس در منفعت و همدردی با اوست. (جرجانی، ۱۳۷۰: ۱۰۴)

۲. و همیاری با آن که رزقت را بر او تنگ گرفتی روزی من فرما، به مدد آنچه از فضل بر من وسعت دادی. (مفاتیح الجنان)

حضرت زهرا علیها السلام و حضرت علی علیه السلام، بر گرسنگی خودشان و همه اعضای خانواده‌شان صبر کردند و به جای هزینه کردن برای نیازهای ضروری شخصی، به یک یتیم و یک مسکین و یک اسیر کمک کردند، این ماجرا واقعی است، اما در عین حال یک نماد است؛ حضرت زهرا می‌توانست درخواست‌کنندگان را رد کند و آن‌ها را به مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله -مرکز حکومت اسلامی در آن روز- حواله کند، اما این کار را نکرد. این امر نشان از آن دارد که از نگاه ایشان، وظیفه حکومت، وظیفه جامعه را نفی نمی‌کند. انسان‌ها در جامعه موظف‌اند به یکدیگر کمک کنند؛ هم کمک مالی، هم کمک فکری، هم کمک آبرویی و سایر انواع و اقسام کمک‌ها. این یکی از معارف فاطمی در شکل دهی یک جامعه اسلامی است. (۱۳۹۸/۱۱/۲۶)

بر این اساس، هر چند وظیفه مبارزه فعال در هنگامه ابتلائات در درجه اول بر عهده دولت است، اما این مسئله، وظیفه مؤمنین را نسبت به یکدیگر نفی نمی‌کنند. مؤمن نباید نسبت به جامعه و حکومت و مشکلات آن‌ها بی‌تفاوت باشد و موظف است که به دیگر انسان‌ها کمک کند. البته باید متذکر شد که از مؤمنین خواسته نشده که مانند ائمه معصومین علیهم السلام از همه دارایی خود برای دیگران انفاق کنند. کلمه مواسات نیز به همین منظور برای نامگذاری این رزمایش انتخاب شده که به معنای همدردی با دیگران است. بنابراین از نگاه آیت الله خامنه‌ای کرونا به عنوان یک بلای عمومی مؤمنین را از چند جهت رشد می‌دهد؛ یکی از جنبه معرفتی و رشد عقلی و علمی و معنوی و دیگر از جنبه عملی و تجربه فعالیت‌های جهادی و ایثارگرانه. با وجود این، کرونا به عنوان یک بیماری واگیردار، شرایط خاص قرنطینه را با خود به همراه آورد که عمل به یکی از اقسام وظایف مؤمنین که در بخش دفاع انفعالی از آن نامبرده شد -یعنی تبعیت از دستورات بهداشتی و قرنطینه- را با شبهه جدی مواجه کرد. اجرای قوانین قرنطینه در مورد حرم‌های اهل بیت و امامزادگان علیهم السلام، برخی مؤمنین را با یک دوگانگی نسبت به پیروی از قوانین قرنطینه و یا عمل به شعائر دینی روبه‌رو کرد. از این‌رو برای رفع هرچه بهتر این شبهه در ادامه به بررسی پاسخ این سؤال می‌پردازیم که در شرایطی که ظاهراً برخی از دستورات بهداشتی برای مبارزه با کرونا با اجرای برخی شعائر و آیین‌های مذهبی مغایر است، فرد مؤمن باید بر چه اساسی تصمیم‌گیری کند و نظر رهبری دینی شیعه در این خصوص چیست؟

۲. رابطه علم و دین

یکی از مسائلی که در زمان اجرای قوانین مربوط به قرنطینه و فاصله‌گذاری اجتماعی در کشور به وجود آمد، بستن و تعطیل شدن مساجد و حرم‌های اهل بیت علیهم السلام بود. این

اقدام رابطه مستقیمی با احساسات دینی شیعیان داشت. از آنجایی که در تفکر شیعه، ائمه معصومین علیهم‌السلام شفاء نزد خدا هستند و شیعیان ارتباط قلبی عمیقی با آنها دارند و هنگام هر بلا و سختی، ائمه علیهم‌السلام و فرزندان پاک آنها اولین ملجأ برای درخواست کمک و توسل هستند، لذا بستن حرم‌های ائمه و امامزادگان علیهم‌السلام در زمان نزول بلای کرونا مؤمنین را در مقابل مسئله‌ای جدید قرار دارد.

این اتفاق برای عده‌ای تا حدی غیرقابل هضم بود که بستن درب‌های حرم‌ها را نوعی اهانت به ساحت این بزرگواران تلقی کردند و تا حد شکستن و حتی آتش‌زدن درب‌های بسته پیش رفتند، به زعم آنکه بازداشتن مردم از زیارت تحت هر شرایطی و با هر عذری، امری مخالف شعائر و عقاید شیعه است و نوعی بی‌احترامی به ساحت این بزرگان و ضعف ایمان نسبت به قدرت آنها تلقی می‌شود.^۱

این اقدام افراطی بلافاصله بازتابی جهانی پیدا کرد و به عنوان نماد عکس‌العمل شیعه در مقابل دستورات علمی، بهداشتی به جهان معرفی شد. هرچند در مدت زمان کوتاهی غائله در ایران ختم شد، اما تصاویری از این رفتارها مخابره شد که چهره‌ای افراطی و ضد علم و عقلانیت از شیعه به جهان ارائه می‌داد. حال سؤال اینجاست که در چنین شرایطی که به نحوی اعتقادات دینی را مقابل علم قرار می‌دهد موضع رهبری شیعه چیست؟

آیت‌الله خامنه‌ای معتقد است باوجود اینکه تعطیلی اجتماعات دینی و بسته شدن حرم‌های اهل بیت علیهم‌السلام در تاریخ بی‌سابقه است، اما باید به آنچه مسئولین در این زمینه به صلاح دانسته‌اند عمل بشود و مردم باید این قوانین را رعایت بکنند تا زمانی که این بلا از سر مردم رفع بشود. (همو، ۱۳۹۹/۰۱/۰۳)

اما در تحلیلی دقیق‌تر این اتفاق به مسئله تقابل علم و دین بازگشت دارد. از آنجا که حفظ سلامتی مردم به واسطه عمل به دستورات بهداشتی امری عقلانی و علمی است و زیارت حرم ائمه و امامزادگان علیهم‌السلام در مذهب شیعه امری دینی تلقی می‌شود، باید دید که این تقابل ظاهری در تفکر آیت‌الله خامنه‌ای چگونه حل و فصل می‌شود:

در روایتی از امام علی علیه‌السلام نقل شده است: «یا معشر الفتیان حصنوا اعراضکم بالادب و دینکم بالعلم؛ شرف و حیثیت انسانی خود را با ادب، و دین خود را با دانش حفظ کنید». (یعقوبی، بی‌تا، ج ۲: ۲۱۰) در این روایت به یک نکته بسیار مهم در باب

۱. در این مقاله به اینکه ریشه حرکت تجمع در مقابل حرم‌های حضرت امام رضا علیه‌السلام و حضرت معصومه علیه‌السلام در کجا بوده و چه گروه یا فرد و تفکری این حرکت را سازماندهی و رهبری کرده‌اند نمی‌پردازیم. آنچه در اینجا مورد نظر ماست استفاده از احساسات دینی مردم برای ایجاد یک تضاد در تفکر آنها و کشاندن آنها به سمت مخالفت خشونت‌طلبانه با دستورات بهداشتی حکومتی است.

ارتباط علم و دین اشاره شده است: «دانش، دین را حفظ می‌کند، این منطق اسلام است. حال بگذار یاوه‌گوه‌های معاند با اسلام دائماً دربارهٔ اینکه اسلام با علم کنار نمی‌آید، حرف بزنند». (خامنه‌ای، ۱۳۸۲/۰۹/۲۶)

از نظر آیت‌الله خامنه‌ای نه تنها اسلام با علم منافاتی ندارد، بلکه علم و دانش برای بقای اسلام لازم است. این سخن را می‌توان به مثابه نظریه‌ای شجاعانه در نظر گرفت. در این تفکر دین برای رشد خود در بین دین‌داران به علم نیازمند و متکی است. در اینجا نه تنها علم نفی نمی‌شود، بلکه وجود آن برای بقای دین ضروری انگاشته می‌شود، اما در مورد مسیحیت وضع متفاوت است. در اروپای مسیحی، آغاز تحرک معرفت علمی با پایان معرفت دینی هم‌زمان و همراه بود؛ شاید حق هم همین بود، چون معرفت دینی در محیط مسیحی، معرفتی خرافی، تعصب‌آلود و کاملاً ضد علم بود. آن زمانی که در اروپا یک دانشمند را به جرم کشف علمی یا زندانی می‌کردند یا شلاق و آتش می‌زدند، زمان خیلی دوری از زمان ما نیست. قرن‌های متوالی دانشمند را به عنوان جادوگر آتش می‌زدند که شما در آثار ادبیات غرب و در تاریخ علم غرب کاملاً این موضوع را مشاهده می‌کنید. وقتی فضا و محیط دینی جامعه و متولیان و متصدیان دینی آن با علم این‌گونه برخورد می‌کنند، بدیهی و طبیعی است که در چنین شرایط اجتماعی، اگر علم بتواند قد علم کند، دین و معرفت دینی را به خاک سیاه می‌نشانند. (همو، ۱۳۸۳/۰۷/۰۵)

از طرف دیگر در معرفت اسلامی، مسئله ضدیت دین با علم و دین با عقل به هیچ وجه معنایی ندارد. موضوع ضدیت دین با علم در فضای مسیحی مطرح شد و به جهان اسلام سرایت کرد درحالی‌که این مسئله در جهان اسلام مسئله‌ای حل شده بود و موضوعیت نداشت. در اسلام یکی از منابع حجیت برای یافتن اصول و فروع دینی، عقل است؛ اصول اعتقادات را باید با عقل به دست آورد؛ در احکام فرعی هم عقل یکی از حجت‌ها است. در کتب حدیثی شیعه نیز مثل کتاب «کافی» که هزار سال پیش نوشته شده اولین فصل «کتاب العقل و الجهل»، عنوان گرفته است که فصلی است در باب عقل و ارزش و اهمیت دانایی و خرد(همان).

آیت‌الله خامنه‌ای پس از اشاره به این نکته که اسلام مخالفی با علم آموزی و اصول عقلانی و علمی ندارد، این مسئله را هم یادآور می‌شود که اسلام نسبت به علم، مهم‌ترین تحریک و تحریص را داشته است. تمدن اسلامی به برکت حرکتی علمی به وجود آمد. هنوز دو قرن به طور کامل از طلوع اسلام نگذشته بود که حرکت علمی جهش‌وار اسلامی به وجود آمد؛ اگر شما بخواهید آن حرکت علمی را با امروز مقایسه کنید، باید قطب‌های علمی امروز دنیا را در نظر بگیرید، بعد فرض کنید که کشوری در نقطهٔ دوردستی از دنیا قرار دارد که دور از هرگونه مدنیستی است، این کشور وارد میدان تمدن می‌شود و به فاصلهٔ مثلاً ۱۰۰ یا ۱۵۰ سال، از لحاظ علمی بر همه آن تمدن‌ها فائق می‌آید که این یک

حرکت معجزه‌آسا است. اگر اسلام به علم، فراگیری آن و تعلیم دادن علم و زندگی عالمانه، تحریص نداشت این اتفاق امکان‌پذیر نبود. (همان)

برای نشان دادن ارزش واقعی علم در جامعه اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای به ذکر و تفسیر حدیث ذیل می‌پردازد «النَّاسُ ثَلَاثَةٌ: عالم و متعلم علی سبیل نجاه و همج راع». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱: ۱۸۸) در این حدیث انسان‌ها به سه دسته تقسیم شده‌اند: ۱. انسان‌های دانشمند، ۲. انسان‌هایی که در مسیر علم آموزی هستند و ۳. همج راع. همج راع یعنی انسان‌های سرگردان، بی‌ارزش و بی‌وزن. بنابراین از نگاه اسلام، اگر انسان‌ها در مسیر علم و دانش و تعلیم و تعلم نباشند، افرادی سرگردان خواهند بود، لذا اسلام در درجه اول، علم را دارای ارزش می‌داند و محیط اسلامی محیطی است که عالم‌پرور باشد. (خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۰۷/۰۵)

بر این اساس، اصل مسئله ضدیت علم با دین در تفکر اسلامی مطرح نمی‌شود. بنابراین، سکولاریزه کردن علم و اثبات اینکه علم نمی‌تواند با ارزش همراه باشد یک مغالطه بسیار بزرگ است، برعکس علم می‌تواند با ارزش همراه باشد. معنویت اسلامی با حیوانیت، با فساد و با سوء استفاده از علم مشکل دارد، نه با دانش و فناوری و تحقیق. دین و معنویت می‌تواند با علم و پژوهش و تحقیق همراه باشد. (همو، ۱۳۸۳/۰۴/۰۱)

در مسئله ارتباط دین با عمل به دستورات علمی و بهداشتی، آیت‌الله خامنه‌ای در جملاتی، ارتباط دین با دستورات بهداشتی را به مرتبه عمیق‌تری تعمیم می‌دهد. در این تفسیر جدید عمل کردن به دستورات بهداشتی و یا عمل نکردن به آن‌ها موجبات پاداش یا عقاب الهی را به همراه خواهد داشت و به عبارت دیگر تبعیت از آن‌ها مساوی با دین‌داری است.

یقیناً هر چیزی که کمک کند به سلامت جامعه و عدم شیوع این بیماری [کرونا]، یک حسنه است؛ در نقطه مقابل هر چیزی که کمک کند به شیوع این بیماری، یک سیئه است. خدای متعال ما را موظف کرده که نسبت به سلامت خودمان و سلامت دیگران احساس مسئولیت کنیم، بنابراین توصیه اول این است که کاملاً رعایت مقرراتی را که مسئولین برای ما مشخص می‌کنند، بر خودمان فریضه بدانیم و عمل کنیم. (همو، ۱۳۹۸/۱۲/۱۳)

کلمات «حسنة» و «سیئه» نکته‌ای کلیدی در عبارات بالا هستند. این کلمات در معنای فعلی به کار رفته‌اند، بنابراین لازم است معنای آن‌ها را در این حوزه جستجو کنیم. این جملات جدای از ظاهر توصیه گونه آن، زمانی که از زبان یک مرجع تقلید بیان شوند حکم یک دستور دینی و فتوای فقهی در حوزه بهداشت و سلامت دارد که در نوع خود در فقه شیعه کم‌سابقه است.

«سیئه» لغتی است که دارای بار معنایی دینی است. کلمه «سیئه»^۱ در لغت به معنای فعل قبیح و همچنین گناه و ذنب به کار رفته است که با عقوبت همراه است. فعل سیئ فعلی است که به دیگران ضرر می‌رساند. (معلوف، ۲۰۰۰م: ۷۱۸). همچنین سیئه به معنای عمل قبیح است. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱: ۹۷)

در جای دیگر آمده است، سیئه به معنای ذنب و خطیئه است، چنان که در آیه شریفه فرموده است: ﴿مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا﴾. (غافر: ۴۰)^۲ و عکس آن حسنه است. (عمر، ۱۴۲۹ق، ج ۲: ۱۱۲۹) کلمه «سوء» به معنای هر فعل قبیحی است که عقل و شرع آن را منع کنند و نفس از آن گریزان باشد. شیخ طوسی معتقد است که معنای قریب آن همان معاصی و گناهان است (طوسی، بی‌تا، ج ۲: ۷۳)، بنابراین سیئه در اینجا به معنای عملی است که با عقوبت و کیفر الهی همراه است. بدین معنا هر نوع عملی که منجر به شیوع بیماری شود تنها یک خطا و اشتباه نیست، بلکه یک گناه شرعی است که نزد خداوند مستوجب عذاب برای شخص است. بر این اساس، هر کسی که به هر نوعی به شیوع بیماری کمک کند مرتکب گناه و سیئه شده است.

از سویی دیگر هر کاری که به سلامت جامعه و کنترل شیوع بیماری کمک کند از جمله حسنات برشمرده شده است. کلمه «حسنة» لغتی قرآنی دارای معنایی گسترده است و در قرآن بارها به کار برده شده. در معنای «حسنة» آمده است که طاعت و عبادت خدا است چرا که عقل بدان فرامی‌خواند. (طوسی، بی‌تا، ج ۲: ۱۷۲) این دو کلمه در آیه مبارکه ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ﴾ (هود: ۱۱۴) در مقابل یکدیگر به کار برده شده‌اند. در تفسیر این آیه آمده است که حسنات (کارهای نیک در اینجا منظور نماز است) آثار معاصی (سیئات) را از بین می‌برد. (طباطبایی، ۱۳۹۳ق، ج ۱۱: ۵۸)

۱. ریشه کلمه سیئه، «س و ء» است. کلمه سوء و واژه‌های اشتقاق یافته از آن در صورت‌های مختلف اسمی و فعلی در چهار حوزه معنایی به کار رفته‌اند: حوزه معنایی اول که بیشتر آیات قرآن را در بر می‌گیرد، بیانگر عمل بدی است که ارتکاب آن موجب عقاب خدا می‌شود. حوزه معنایی دوم بیانگر پیشامدی ناخوشایند است که موجب بدحالی انسان می‌شود. حوزه معنایی سوم بیانگر مطلق قبیح و بدی است و حوزه معنایی آخر برای تبیین حالت است. (عشقی، ۱۳۹۹: ۲۹۸) با توجه به اینکه در حوزه معنایی اول کلمه سیئه با محور جانشینی با ذنب، منکر، ظلم، فاحشه، خطیئه، فساد فی الارض و کید، قرابت معنایی دارد و با حسنه/حسن، عمل صالح، خیر، و بر، تقابل معنایی دارد در نتیجه می‌توان آن را در این حوزه چنین معنا کرد: «عملی بد و حرام در حق خود یا دیگران که انسان با اراده خود و به عمد یا از روی نادانی و گاه به وسوسه شیطان، نفس یا دیگران انجام می‌دهد و انجام آن موجب عقاب در دنیا یا آخرت می‌شود، اما در صورت انجام کار نیک یا توبه، عقاب محقق نمی‌شود و گاهی با اراده خدا تبدیل به نیکی و مستوجب رحمت می‌شود. بر این اساس سیئه همه گناهان را در بر می‌گیرد. (عشقی، ۱۳۹۹: ۲۹۹)

۲. هر که بدی کند، جز به مانند آن کیفر نمی‌یابد (ترجمه فولادوند).

بنابراین از نظر آیت‌الله خامنه‌ای عمل به دستورات بهداشتی و کمک به مبارزه با بیماری، عملی حسن محسوب می‌شود که پاداش الهی را در پی خواهد داشت و از این جهت یک عمل دینی است و هر فعلی خلاف آن که به شیوع بیماری کمک کند، هرچند ظاهری دینی داشته باشد، سیئه و گناه محسوب می‌شود که با عقاب همراه است. همان طور که در معنای این کلمات مشاهده شد، هر دوی این افعال بر اساس معیار عقل است که خوب یا بد شمرده می‌شوند و از این روست که کمک به مبارزه با بیماری و یا خلاف آن کمک به شیوع بیماری، دارای پاداش و یا عقاب خواهند بود. این تعبیر، تبیینی کاملاً جدید از رابطه میان دین و علم است؛ تبیینی که در آن دین به عنوان پدیده‌ای عقلانی، با هر عمل غیرعقلانی که سلامت فرد و جامعه را به خطر بیندازد مخالف است.

نتیجه‌گیری

پاندمی کرونا از نگاه آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان ولیّ فقیه شیعه، یک ابتلا و آزمون بزرگ برای جوامع و حکومت‌ها است. هدف الهی از نزول بلا یا آن است که انسان و جوامع به معرفتی عمیق‌تر نسبت به خود، حقیقت ذات و نقاط ضعف و قوت فردی و اجتماعی خود دست یابند، جایگاه خود را در هستی باز یابند و خود را باز شناسند.

برای نیل به این هدف آیت‌الله خامنه‌ای، در بالای کرونا دو راهکار ارائه داده است که یکی راهکار دفاع انفعالی و دیگری مبارزه فعال است. در دفاع انفعالی، به فرد مؤمن توصیه می‌شود که تابع قوانینی باشد که حکومت و مسئولین امر برای کنترل بیماری وضع می‌کنند و از طرف دیگر مؤمن همیشه باید در نظر داشته باشد که بهترین سلاح او برای دفع بلا یا دعا و توسل به ذات مقدس پروردگار است. در بخش مبارزه فعال، دو راهکار فعالیت جهادی و رزمایش مواسات پیشنهاد شده است. این دو راهکار مبتنی بر وظیفه مؤمن در قبال دیگر مؤمنان و در قبال جامعه است.

در مسئله تقابل ظاهری به وجود آمده میان دستورات بهداشتی و برخی از آیین‌های دینی، آیت‌الله خامنه‌ای مؤمن را به تبعیت از عقل فرامی‌خواند. ایشان نه تنها تقابلی میان علم و دین نمی‌بیند و حفظ دین را مبتنی بر تحصیل دانش معرفی می‌کند، بلکه اجرا و عمل به دستورات بهداشتی جهت حفظ سلامت فرد و جامعه را حسنه و هر فعلی را که منجر به شیوع بیشتر بیماری شود سیئه معرفی می‌کند. بنابراین از نگاه ایشان در تمدن اسلامی مسئله تناقض علم و دین به هیچ روی جایگاهی ندارد.

منابع و مأخذ:

قرآن کریم

مفاتیح الجنان

- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، *لسان العرب*، بیروت: دارصادر.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق)، *مفردات الفاظ القرآن*، مصحح صفوان عدنان داوودی، بیروت: دارالشامیه.
- جرجانی، علی بن محمد (۱۳۷۰)، *کتاب التعریفات*، تهران: نشر ناصر خسرو.
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ق)، *تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه*، محقق محمدرضا حسینی جلالی، قم: موسسه آل‌البتین علیه السلام لاحیاء التراث.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۹۳ق)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت: موسسه الاعلمی للمطبوعات.
- طوسی، محمد بن حسن (بی تا)، *التبیان فی تفسیر القرآن*، مصحح احمد حبیب عاملی، بیروت: دار احیاء تراث العربی.
- عمر، احمد مختار (۱۴۲۹ق)، *معجم اللغة العربیة المعاصره*، قاهره: عالم الکتب.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، مصحح محمد باقر محمودی، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- معلوف، لويس (۲۰۰۰م)، *المنجد فی اللغة العربیة المعاصره*، بیروت: دار المشرق.
- یعقوبی، احمد بن اسحاق (بی تا)، *تاریخ یعقوبی*، بیروت: دارصادر.
- عشقی، فاطمه و دیگران (۱۳۹۹)، «معناشناسی ساختگرای مفهوم سیئه در قرآن کریم»، *مطالعات قرآن و حدیث*، ش ۲۶، ص: ۲۷۱-۳۰۱.
- پایگاه <https://farsi.khamenei.ir>